

A BOLGÁR NYELVSTRATÉGIA

ÖSSZEÁLLÍTOTTA: JÁNK ISTVÁN

Alapadatok

Az érintett nyelvek: bolgár

Az érintett országok: Bulgária

A nyelv státusa az érintett országban: hivatalos nyelv a bolgár

A beszélőközösség mérete: kb. 8 000 000 fő, Bulgária lakossága: 6 447 710 fő¹

A beszélőközösség összetétele: a lakosság 85,3% bolgár, 8,7% török, 3,9% romani, míg 1,1% egyéb anyanyelvű, ill. 1% nem akart válaszolni vagy nem definiálta anyanyelvét

ABC: cirill

A stratégiai dokumentum típusa: alkotmány és különböző jogszabályok

A stratégia természete: a hivatalos nyelv használatára vonatkozó hatályos rendelkezések gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális területeket ölelnek fel. A kialakult stratégia szerint a meglévő jogszabályokat szükség esetén és alapos mérlegelés után kiegészítik és módosítják

A stratégia kiterjedése: nincs meghatározva

A stratégia időtartama: nincs meghatározva

Intézkedési területek (felsorolás): hivatalos nyelv védelme; hagyományos és elektronikus szótárak; elektronikus források; nyelvek és nyelvhasználat az oktatásban

Felelős intézet, kidolgozó: nincs meghatározva

¹ Republic of Bulgaria, National Statistical Institute: <https://www.nsi.bg/en/content/2977/population-statistical-regions-age-place-residence-and-sex> (letöltés időpontja: 2023. 09. 28.).

„Nyelvstratégiai mátrix”: Bulgáriában a nyelvstratégia főként az egyetlen hivatalos nyelvre, a bolgár nyelvre koncentrál. A bolgárok nyelvi attitűdjét vizsgáló, 2019-ben végzett országos reprezentatív felmérés eredményei szerint az uralkodó vélemény az, hogy a bolgár nyelv a nemzeti identitás legfontosabb eleme. A bolgár nyelv kodifikáltsága, leírása, kutatása fejlett, a grammatikák, szótárak fejlesztése folyamatos. A bolgár nyelv Bulgáriában nincs veszélyben

I. A nyelv története, jelenkori állapota

1. Demográfiai adatok

A legutóbbi népszámlálási adatok értelmében Bulgária lakossága 6 447 710 fő, azaz 10 év alatt közel kb. 845 000 fővel (11,5%) csökkent a bolgár lakosság. A nemek arányát tekintve 1000 nőre 927 férfi jut, azaz a nők arány 51,9%, a férfiaké 48,1%. A kor szerinti megoszlás alapján előregedő társadalomról van szó, ami a 65 éves vagy annál idősebb népesség abszolút számának és relatív arányának növekedésében nyilvánul meg.

2. A bolgár nyelv

A bolgár nyelv (bolgárul български език/*bălgarszki ezik*) az indoeurópai nyelvcsalád szláv ágának délszláv csoportjához, valamint a balkáni nyelvunióhoz (*Balkan Sprachbund*) tartozik – amely olyan nyelveket ölel fel, amelyeknek nincs közös eredete, de közös nyelvtani jellemzőkkel rendelkeznek. A bolgár nyelvet egyaránt számontartják klasszikus és egzotikus nyelvként: klasszikus, mivel az óbolgár nyelv örököse, és egzotikus, mert különbözik a többi szláv nyelvtől, mivel a nyelvfejlődés során nagyrészt kiveszett a szláv nyelvekre jellemző névszóragozás.²

2 Koeva 2023.

A bolgár nyelvnek nagyjából 8,5-9 millió beszélője van, Bulgária hivatalos nyelve, 2007 óta pedig az Európai Unió hivatalos nyelvei között is megtalálható. Bulgárián kívül Görögország, Törökország, Románia, Moldova, Szerbia, Montenegró, Ukrajna és az Egyesült Államok egyes részein beszélik. Az Economic and Social Affairs adatbázis szerint 2020-ban megközelítőleg 1,7 millió bolgár élt külföldön, így a külföldön élő bolgár lakosság a harmadik legnagyobb az Európai Unió (EU) új tagállamai között, Románia és Lengyelország mögött.³

A bolgár nyelv története három korszakra oszlik: 1. óbolgár (9–11. század), 2. középbolgár (12–16. század), valamint 3. modern bolgár (a 16. századtól napjainkig). A bolgár irodalmi nyelv kialakulása a 19. századra tehető, ekkor lett az észak-keleti bulgáriai nyelvjárás az irodalmi nyelv alapja. Ebben az időszakban először az egyházi szlávból, majd az orosz nyelvből kerültek nagyobb számban jövevényszavak a bolgár nyelvbe, amelyek egy része mind a mai napig a szókincs részét képezi, míg más részük már kikopott (az első és második világháború közötti időszakban egy purista mozgalom megpróbálta ezeket a szavakat és más nyelvekből származó kölcsönszavakat bolgár szavakkal helyettesíteni).

II. Jogi, közigazgatási alapok, előzmények

Külön bolgár nyelvtörvény⁴ vagy nyelvstratégia nincs, azonban több mint 100 jogszabály szabályozza a bolgár nyelv használatával és tanulmányozásával kapcsolatos kérdéseket. A meglévő hivatalos nyelvhasználatra vonatkozó hatályos rendelkezések gazdasági, politikai, társadalmi, szociális, kulturális és társadalmi területeket ölelnek fel. Vagyis a bolgár nyelv használatának és tanulásának szabályozása számos jogszabályban és rendeletben létezik, s számos esetben sikeresen megvalósul, melyek közül néhány lényegesebbet alább közlök:⁵

3 Garrote-Sanchez et al. 2021.

4 Pár évenként különböző nacionalista parlamenti képviselők megpróbálnak nyelvtörvénytervezetet benyújtani, de ezek közül még egy sem lett elfogadva. A legutóbbit 2022-ben nyújtotta be a *Vazrazhdane* párt, többek között a bolgár nyelvjárások használatát szerették volna betiltani.

5 Koeva 2023.

- Bulgária Alkotmánya.
- Az óvodai és iskolai oktatásról szóló törvény.
- Az oktatási fokozatról, az általános oktatási minimumról és a tantervről szóló törvény.
- A bolgár irodalmi nyelv oktatási rendszerben való tanulásáról szóló 2016. augusztus 11-i 6. számú rendelet.
- A Bolgár Köztársaságon kívül élő bolgárokról szóló törvény.
- 73/1993. számú minisztertanácsi rendelet az oktatási tevékenységekről a külföldön élő bolgárok körében.
- Az igazságügyi rendszerről szóló törvény.
- A normatív törvényekről szóló törvény.
- A büntetőeljárás törvénykönyv; a polgári perrendtartás.
- A védelmi és fegyveres erőkről szóló törvény.
- A politikai pártokról szóló törvény.
- A vallásokról szóló törvény.
- A rádiózásról és televíziózásról szóló törvény.

III. A stratégia célja

Nincs kifejezett nyelvstratégia, azonban van egy hivatalos nyelvtudományi intézet (a Bolgár Tudományos Akadémia Prof. Lyubomir Andreychin Bolgár Nyelvtudományi Intézete, angolul: The Institute for Bulgarian Language Prof. Lyubomir Andreychin at the Bulgarian Academy of Sciences; bolgárul: Институтът за български език „Професор Любомир Андрейчин”), amelyet a minisztertanácsi rendelettel hoztak létre, és amely figyelemmel kíséri a bolgár nyelv változásait, meghatározza az irodalmi normákat, és tükrözi ezeket a változásokat mind a helyesírásban, mind a nyelvtanban. Az említett intézet a bolgár állam nyelvpolitikáját az alábbiakkal támogatja:

- a bolgár nyelv mai állapotának, történetének és nyelvjárási változatának, valamint más nyelvekkel való kapcsolatainak kutatása;
- az írott és a beszélt nyelv változásainak nyomon követése, a helyesírás egységesítése, a bolgár nyelv hivatalos helyesírási szótárának kiadása, amely meghatározza a közterületi írásbeli kommunikáció szabályait;

- a bolgár nyelv lexikai és nyelvtani szerkezetének tanulmányozása és leírása, nyelvtanok és szótárak kiadása, nyelvi források és technológiák fejlesztése.

IV. Szerkezeti felépítés

Nem értelmezhető.

V. Intézkedési területek

1. Általános

Bulgária Alkotmányának 3. cikke kimondja, hogy a bolgár a Köztársaság hivatalos nyelve. A 36. cikk szerint pedig a bolgár nyelv tanulása és használata minden bolgár állampolgár joga és kötelessége. A nem bolgár anyanyelvű állampolgároknak joguk van saját nyelvüket tanulni és használni a kötelező bolgár nyelvtanulás mellett. Törvény határozza meg továbbá azokat a helyzeteket, amikor csak a hivatalos nyelvet szabad használni.

2. Oktatás

A bolgár újjászületés idejétől kezdve (19. század), de különösen a bolgár államiság visszaállítása (1878) után, napjainkig a bolgár nyelv és irodalom nagyon fontos szerepet tölt be az oktatásban. A jelenleg hatályos bolgár jogszabályok és az állami tanterv szerint az oktatás és a nyelvtanulás minden formájának – az óvodától egészen a felsőoktatásig – bolgár nyelven kell megvalósulnia. A 2015-ben megjelent *Óvodai és iskolai nevelésről szóló törvény* 13. cikke kimondja, hogy:

- (1) Az óvodai és iskolai oktatási rendszerekben a hivatalos nyelv a bolgár nyelv.
- (2) Az óvodai és iskolai oktatás az e törvényben meghatározott esetek kivételével bolgár nyelven folyik.
- (3) Azokban az iskolákban, ahol az idegen nyelvet intenzíven tanulják, egyes tantárgyak a tantervre vonatkozó állami oktatási szabvány szerint idegen nyelven oktathatók.

(4) Azokban az iskolákban, ahol az oktatás az állami oktatási normák és egy másik tagállam követelményei szerint együttesen folyik, a bolgár nyelv és irodalom tantárgy kivételével idegen nyelven is oktathatók a tantárgyak.

(5) A bolgár nyelv tanulása és használata az óvodai és iskolai oktatási rendszerekben minden bolgár állampolgár joga és kötelessége.

A bolgár irodalmi nyelv elsajátításáról szóló, 2016. augusztus 11-i 6. számú rendelet kimondja, hogy az óvodai és iskolai oktatás rendszerében a bolgár irodalmi nyelv kodifikált normáit alkalmazzák a Bolgár Tudományos Akadémia Bolgár Nyelv-tudományi Intézetének jelenlegi akadémiai helyesírási szótára szerint (2. cikk).

A legújabb Nemzeti Iskolai Tanterv (az ottani NAT) szerint a bolgár nyelv- oktatás a kulturális és oktatási tanulmányi szektor keretein belül zajlik. A negyedik évfolyamon a bolgár nyelv és irodalom óraszámja 238 óra. A hetedik osztályban 180 óra, ebből 90 óra a bolgár (amelyből 18 óra a kommunikációs kompetencia fejlesztése). A tizedik évfolyamon 108 óra, ebből 54 óra a bolgár (ebből 18 óra a kommunikációs kompetencia).

3. Esélyegyenlőség és méltányosság

Bulgáriában az iskolai méltányosság és az oktatási mutatók javítása továbbra is komoly akadályt jelent. Bulgáriában széles körben elterjedt ugyanis a hátrányos helyzetű tanulók gyengébb színvonalú iskolákban való koncentrációja, a szegregált oktatás, ami jelentős mértékben hozzájárul ahhoz, hogy a gyermekek különböző készségei, képességei nem fejlődnek megfelelően.

A 7 és 15 év közötti roma gyerekek iskolai részvételi aránya 86,2%, szemben a teljes népesség 94,6%-ával. A 20–24 éves roma tanulók mindössze 28%-a fejezi be a felső középfokú tanulmányait, szemben a bolgár lakosság egészének 83,6%-ával. A 6 és 14 év közötti roma gyerekek csaknem kétharmada olyan iskolába vagy óvodába jár, ahol az osztály egésze vagy többsége roma származású. A vidéki területeken ez sok esetben a demográfiai adottságoknak köszönhető: kevés vagy egyáltalán nincs bolgár nemzetiségű gyerek. Az Európai Unió Tanácsa 2018-ban országspecifikus ajánlást intézett Bulgáriához, amelyben felszólította Bulgáriát, hogy javítson a minőségi inkluzív oktatáson és az esélyegyenlőségen, különösen a roma és hátrányos helyzetű tanulók esetében.

4. Nyelvi tanácsadás

1953-ban a Bolgár Nyelvtudományi Intézetben megalakult a Nyelvi Tanácsadó Szolgálat, amely a mai napig működik. Az intézet fő tevékenységi köre a helyesírással, nyelvtani és kiejtési kérdésekkel kapcsolatos szaktanácsadás. 2013-ban további kommunikációs csatornákkal bővült a nyelvi segélyvonal, így a felhasználók e-mailben, az Online Nyelvi Konzultációs Útmutató vagy a Facebook Nyelvi Konzultációk online kérdésűrlapján keresztül tehetnek fel kérdéseket a bolgár szókincsről, nyelvtanról, frazeológiáról és helyesírásról. A visszajelzések általánosságban a következőkre vonatkoznak: a bolgár helyesírás, nyelvtan és lexikális rendszerek leginkább problémás területei; a nyilvánosság előtt széles körben tárgyalt nyelvi jelenségek, például idegen szavak, nyelvjárási kifejezések, új szavak használata; a bolgár nyelvű oktatás sajátos igényei, valamint annak elektronikus nyelvi erőforrásokkal és technológiákkal való javítása, fejlesztése.

5. Hagyományos szótárak

A bolgár nyelv többkötetes szótára az egyik legnagyobb és legreprezentatívabb egy nyelvű magyarázó szótár, amely a század elejétől napjainkig követi nyomon a bolgár lexikális rendszert.⁶ A szótár sokféle információt tartalmaz, beleértve a magyarázó meghatározásokat, példákat, nyelvtani, frazeológia és stilisztikai információkat, adatokat.

A Bolgár Nyelvtudományi Intézet Elektronikus Könyvtára hozzáférést biztosít néhány fontosabb szótárhoz. Ezek közül kiemelkednek a következő szótárak:

- A kétkötetes *Régi bolgár szótár*, amely a klasszikus glagolita és cirill művekben található szókészletet, írást foglalja magában. Az egyes szócikkek a címszavak értelmét, példáit, nyelvtani jellemzőit és az óbolgár szavak fordítását ismertetik korabeli – irodalmi vagy dialektikus – megfelelőikkel.

6 Ma már online kereshető: <https://ibl.bas.bg/rbe/> (letöltés időpontja: 2025. 01. 28.).

- *A bolgár etimológiai szótár* a bolgár szavak eredetét mutatja be, és feltárja a bolgár és más balkáni, szláv és indoeurópai nyelvek közötti kapcsolatokat.
- *A bolgár nyelvjárási atlasz* több mint 2300 településről származó források alapján tartalmaz dialektológiai térképeket, amelyek a bolgár nyelvjárássok hang-, hangsúly-, lexikális és morfológiai rendszerét ábrázolják.

Ezen kívül még számos szótár található a Bolgár Nyelvtudományi Intézet honlapján.⁷

6. Helyesírási szótárak

Az elmúlt 50 évben megjelent főbb helyesírási szótárak a következők:

A mai standard bolgár nyelv helyesírási szótára (1983, 1995).

A mai standard bolgár nyelv új helyesírási szótára (2002).

Hivatalos bolgár helyesírási szótár (2012).

A bolgár igék hivatalos helyesírási szótára (2017).

Ezek a kötetek tükrözik a modern bolgár nyelv sajátosságait és fejlődését, meghatározzák a helyesírási és írásjelek szabályait, valamint kodifikálják a szavak és alakjaik helyesírását (a paradigmák kiválasztott tagjainak helyesírásának bemutatásával). Az új bolgár helyesírási szótár egy nyelvtani szótárral bővült, amely információt nyújt a szóalakok és lemmák helyesírásáról és nyelvtani jellemzőiről, és online is elérhető. 2024. májusától az intézet BERON platformján mindenki számára elérhető a hivatalos bolgár helyesírási szótár online kiadása, amely összesen 2 400 000 szóalakot tartalmaz.⁸

A bolgár nyelv cirill ábécét használ, de a speciális helyzetekre (pl. útbaigazító táblák, útjelző táblák, olyan eszközök, amelyeken nem érhető el a cirill ábécé) kidolgozták és szabályozzák a latin betűs átírást.

7 E-Library. Institute for Bulgarian Language. <https://ibl.bas.bg/informatsiya/uslugi/elektronna-biblioteka/> (letöltés időpontja: 2025. 01. 28.).

8 Официален правописен речник на българския език. Институт за български език при БАН – Министерство на образованието и науката. <https://beron.mon.bg/> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 30.).

7. Nyelvtechnológia

A *The Written word remains. Write Correctly!* 2013-tól egészen napjainkig érvényben lévő projekt a bolgár nyelv helyes használatával kapcsolatos tudatosság felkeltésére, valamint a jobb írástudás és nyelvi készségek előmozdítására összpontosít a bolgár nyelvhasználók körében.

A projekt részeként különféle szótárak és útikönyvek állnak rendelkezésre a bolgár lakosság számára, különféle oktatási anyagokat tesznek közzé online a bolgár lexémák, nyelvtan és helyesírás terén, valamint online és szabadtéri nyelvi játékokat, vetélkedőket szerveznek, szemináriumokat, workshopokat és informális találkozókat tartanak tanárok és diákok bevonásával.

8. Nyelvi attitűdök

A bolgárok nyelvi attitűdjét vizsgáló, 2019-ben végzett országos reprezentatív felmérés eredményei szerint az uralkodó vélemény (94,8%) a bolgár társadalomban, hogy a bolgár nyelv a nemzeti identitás legfontosabb eleme (Stancheva 2019). Ez az eredmény összecseng más európai országok standardcentrikus és hegemonikus nyelvfelfogásával, amelyben egy központi nyelv vagy nyelvváltozat domináns, míg a többi használatban lévő perifériára szorul, avagy stigmatizált változatnak számít.

VI. Ütemterv

Nem értelmezhető.

VII. Feladat- és hatáskörök

Bolgár Tudományos Akadémia Prof. Lyubomir Andreychin Bolgár Nyelvtudományi Intézete:

- a bolgár nyelv mai állapotának, történetének és nyelvjárási változatainak, valamint más nyelvekkel való kapcsolatainak kutatása;

- az írott és a beszélt nyelv változásainak nyomon követése, a helyesírás egységesítése, a bolgár nyelv hivatalos helyesírási szótárának kiadása, amely meghatározza a közterületi írásbeli kommunikáció szabályait;
- a bolgár nyelv lexikai és nyelvtani szerkezetének tanulmányozása és leírása, nyelvtanok és szótárak kiadása, nyelvi források és technológiák fejlesztése.

VIII. Felügyelet, fenntartás és megújítás

A Bolgár Nyelvtudományi Intézet a nyelvészeti kutatásokért és a korpusztervezéshez kapcsolódó kiadványokért felelős, de mivel központi nyelvstratégia nincs, ezért ennek az általános felügyelete nem értelmezhető.

IX. Összehasonlítás, kitekintés

Ahogy Magyarországon, úgy Bulgáriában sincs nyelvtörvény, így bizonyos részei a dokumentumnak (pl. ütemterv, szerkezeti felépítés) nem értelmezhetők. Az látszik az egyes nyelvtervezési vagy nyelvpolitikai jellegű intézkedésekből és törekvésekből, hogy a nyelvtechnológia és a helyesírás kiemelt szereppel bír. Az előbbi magyar viszonylatban is kiemelt szereppel bírt az elmúlt évtizedben.

A nyelvi attitűdök területén ugyanaz a helyzet, mint a legtöbb európai országban, beleértve Magyarországot is: a nyelvi változatossághoz való viszony kedvezőtlen, a standardcentrikus szemlélet jelentős.

A lakosság általános véleménye szerint a bolgár nyelv a nemzeti identitás meghatározó tényezője, ez hasonlít a magyar nemzeti identitásról alkotott véleményhez.

A bolgár nyelv kodifikálása, szótárázása, a grammatika és a helyesírás szabályozása ugyanúgy központi feladat, mint a magyarban. Az idegen szavak átvétele, szótárázása és honosítása az európai nyelvekhez (így a magyarhoz is) hasonlóan a bolgárban is létező folyamat, ám a bolgárnál sajátos jelenség az orosz és az egyházi szláv eredetű szókincs honosítása.

Mivel nincs bolgár nyelvstratégia, ezért a fentebb felsorolt részjelenségeken kívül más közös, hasznosítható elemet nem lehet érdemlegesen kimutatni.

Felhasznált irodalom

- Bulgaria Demographics*. <https://www.worldometers.info/demographics/bulgaria-demographics/> (letöltés időpontja: 2023. 09. 12.).
- E-Library*. Institute for Bulgarian Language. <https://ibl.bas.bg/informatsiya/usluzi/elektronna-biblioteka/> (letöltés időpontja: 2023. 09. 12.).
- Európai Bizottság jelentése 2022. European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, Education and training monitor 2022 – Bulgaria*, Publications Office of the European Union (2022).
<https://data.europa.eu/doi/10.2766/207>.
<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/15bb64cf-66f0-11ed-b14f-01aa75ed71a1/language-en> (letöltés időpontja: 2024. július 17.).
- Garrote-Sanchez–Kreuder–Testaverde 2021. Garrote-Sanchez, Daniel – Kreuder, Janis – Testaverde, Mauro: *Migration in Bulgaria: Current Challenges and Opportunities, Social Protection and Jobs*. Social Protection and Jobs Discussion Paper, (2109) World Bank Group. Washington, D.C.
<http://documents.worldbank.org/curated/en/914401640249485571/Migration-in-Bulgaria-Current-Challenges-and-Opportunities> (letöltés időpontja: 2023. 09. 12.).
- Koeva 2023. Koeva, Svetla: Bulgarian language policy. *Current Issues in Language Planning*, 1–21. (2023) DOI:10.1080/14664208.2023.2268445
- Population by statistical regions, age, place of residence and sex*. Republic of Bulgaria, National Statistical Institute.
URL: <https://www.nsi.bg/en/content/2977/population-statistical-regions-age-place-residence-and-sex> (letöltés időpontja: 2023. 09. 12.).
- Stancheva 2019. Stancheva, Ruska: Кодификацията в контекста на езиковите нагласи. (Codification in the context of language attitudes.) *Bulgarian Language*, 66. (2019) Supplement N. 1. 38–149.
<https://www.balgarskiezik.eu/p-2019-No1/PRILOZHENIE-1-2019.pdf> (letöltés időpontja: 2023. 09. 12.).

Jogi források

Constitution. [Bulgária Alkotmánya]. <https://www.parliament.bg/en/const> (letöltés időpontja: 2023. 09. 12.).

Закон за предучилищното и училищното образование. [Az óvodai és iskolai nevelésről szóló törvény]. https://lil.mon.bg/uploaded_files/ZAKON_za_preducilisnoto_i_ucilisnoto_obrazovanie_EN.pdf (letöltés időpontja: 2023. 09. 12.).